

ורכב מאמינים

עלון שבועי מבית בני אמונים

פרשת בראשית

מאוצרות אמונים

פניני אמן ותפלה בפרשה

שתף במעשה בראשית

"בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ" (א כ)
כתב ה'כלבו':

הפסוק שלפנינו מרוב משבע מלים ועשרים ושמונה אותיות. במקביל, גם השבח הנשגב: "יהא שמה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמייא" כולל בתוכו שבע מלים ועשרים ושמונה אותיות. מכאן רמז לדרשת חכמים (ראה סוטה מט א) שכל העונה 'אמן' יהא שמה רבא בכונה פאלו נעשה שתרף לקדוש ברוך הוא במעשה בראשית.

לכך גם כונו חכמים במאמרם (שבת קט ב): "כל העונה אמן יהא שמה רבה בכל כחו קורעין לו גזר דינו, הינו שהמכון ומדקדק בכל כ"ח האותיות שבשבח זה וזכה שיגורע גזר דינו."

הוסיף ואמר רבי צבי אלימלך מדינוב כי אף תבת 'בראשית' רומזת לחובת עגית 'אמן' יהא שמה רבא בכל כחו; "בראשית" ראשי תבות: 'אמן' יהא שמה רבה תענה בקול (בכח).

כלבו' ס"ז: 'אגרא דכלה' צרופי בראשית אות ספ

'יוצר בראשית' נתנה לנו

"בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ" (א כ)

"ומה טעם פתח ב'בראשית'...? שאם יאמרו אמות העולם לישראל: 'לסטים אתם, שפכשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם: 'כל הארץ של הקדוש ברוך הוא היא, הוא ברא והנתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו' (רש"י).

על פי דברי רש"י מסביר רבי אברהם יצחק שיין שליט"א ר"מ בישיבת תפארת ירושלים, את הסבה שבתפלת 'עלינו לשבח' מתארים אנו את הקדוש ברוך הוא ונקרא כיוצר בראשית: תפלה זו תפון הושע כשפכש את העיר הראשונה מידי האמות - היא יריחו (כלבו טו), וכדי להשקיט את טענות האמות כנגדו, הזכיר את עבדת היות ה' 'יוצר בראשית, וכדברי רש"י: "הוא בראה... ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם."

ברכת איש'

'אורות מאפל' אמר ויהי

"ויאמר אלקים יהי אור ויהי אור" (א כ)

כלל הוא בדינו: 'כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער' (מגלה ב). אם כן, מדוע נקטה התורה לשון ויהי כלפי בריאת האור?

באר רבי מנחם מנדל מווישווא:

בגמרא (חגיגה ב' א) מבאר שאת האור שנברא ביום הראשון, גזר הקדוש ברוך הוא כפי שלא יתנו ממנו הרשעים,

ברכה בקול - 'אמן' בקול

"בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ" (א כ)

כתבו בעלי התוספות: "בקול רם אברך שם יי תמיד" - ראשי תבות: 'בראשית', מכאן שיש לחנן לומר כל הברכות בקול רם. 'ברא' - ראשי תבות: 'ברכות רם אמר'.

בדומה לכך הביא החיד"א בשם גורי האר"י: "בראשית" ראשי תבות: "בקול רם אברך שם יי תמיד", מכאן רמז שיש לברך בקול רם שיענו אמן. ובספר 'חסדי דוד' הוסיף ודרש את חובת עגית אמן על הברכות מתבת 'בראשית' עצמה שהיא ראשי תבות: 'תמיד יברך בקול רם שיענו אמן'. וכבר כתב רבי יהודה החסיד שהאומר ברכות בלחש גוזל מן הצבור את מצות עגית אמן.

מעשה נורא על אודות מעלת אמירת ברכות בקול הביא בספר 'אור זרע':

"ואני הכרתי יהודי אחד מוורמ"ש, והיו קורין אותו ר' בונים, והיה זקן וקובר מתים. ושמעתי אל ככון ואל האמת שפעם אחת השכים לבית הכנסת ונאה אדם אחד יושב לפני בית הכנסת ובראשו כתר של עשבים שקורין 'צפל' [עשב בעל ריח טוב במיוחד]. ונתפחד, כסבור שהוא שד. וקראו ואמר לו: 'וכי אינך פלוגי שמת עתה, וקברתי?' ואמר לו: 'הן'. ואמר לו: 'היאך אתה באתו עולם? ואמר לו: 'היטב עד מאד'. ואמר לו: 'מה זכיות יש לך? והלוא אתה היית אדם כל דהוי? ואמר לו: 'רק באותו זכות שהייתי אומר ברכות בקול נעים בבית הכנסת, בזכות זה הביאוני בגן עדן ומכבדני אותי! וזה לך הסימן שאני הוא המדבר אליך, כי תראה בית ד' חלוקי שקרוע, שקרעת לי כשהלבשתי התכריכין. ושאל לו: 'מה זה שבראשך? וענהו: 'הם עשבים שבגן עדן ששמותי בראשי כדי לבטל ריח רע מעלי של זה העולם'. כתבתני אני המחבר אלו המעשים, כדי שיראה ירא שמים וישים אל לבו ויאמר שבחתיני של הקדוש ברוך הוא בקול נעים ובכונה ויזכה לגן עדן."

'תוספות השלם' אות נא; 'אור זרע' הל' שבת מב' ה' ספר 'חסידים' רנד; 'נמל קדומים' אות ה' 'חסדי דוד'

נתן להוסיף ולדרש: 'ברא' ראשי תבות: 'בקול רם אמן'; לפי שאמרנו חכמים (ברכות מה א): 'לעונה אמן לא יגביה קולו יותר מן המברך'. לפיכך אם מברכים את ה' בקול כנרמז בתבת 'בראשית', נתן אף לענות אמן בקול, וכפי שפרשו התוספות (שבת קט ב) את דברי הגמרא: 'העונה אמן בכל כחו' - 'בקול רם'.

ותחמיו נתן לנו את אור המאורות. והנה, האור הראשון שנברא היה אור אמת, ואלו האור הטבעי הקיים בימינו נחשב 'אור' רק ביחס לחשך, לפיכך הוסיפה התורה בבריאתו לשון צער.

כך פרש הוא את הנאמר בפתיחה ל'יצרות' למים הנוראים: "אור עולם באוצר חיים - אורות מאפל אמר ויהי"; "אור עולם" - את האור הראשון, גזר הנורא 'באוצר חיים', וכיון שתחמיו ברא 'אורות מאפל', כלומר: אור הנחשב 'אור' רק ביחס לאפלה, לכך בבריאתו 'אמר ויהי' - לשון צער.

רבי נתן לופרט, מאוני ירושלים, הביא בענין זה את המבאר ברמב"ן (בפסוק הבא) שלפיכך נאמר בבריאת האור: "ויהי אור", ולא: "ויהי כן" כשאר הימים, כיון שהאור הראשון שנברא נגזר, ומתוך החשך שבא אחריו נברא אור המאורות הקיים בימינו. על פי זה הסביר את לשון הכתוב (ישעיהו מה ז): "יוצר אור ובורא חשך", שהאור שנוצר בימינו נוצר מתוך החשך שבא ה' ביום הראשון.

על פי דרכו פרש הר"א אור את לשון ה'יצרות' שהובא לעיל: "אור עולם" - האור הראשון, נגזר ב: "אוצר חיים", ומשום שאחריו ברא ה' "אורות מאפל" - מתוך החשך, לכך "אמר ויהי [אור]", ולא: "ויהי כן".

'שים זקנים' ח"ב עמ' קסח; 'שארית נתן'

'דאה והתקין' או 'דאה והקטין'

"ויעש אלקים את שני המארות הגדלים" (א כ)

"שנים נבראו, ונתמסטה הלבנה על ששקרה ואמרה אי אפשו לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד" (רש"י, ע"פ הליו ס ב).

בפיוט 'א-ל אדון' אנו משבחים את ה' על בריאת המאורות: "קרא לשמש ויזרח אור, ראה והתקין צורת הלבנה", ויש להבין: מה 'דאה' שעל פיו: 'התקין צורת הלבנה'?

פרשו בעלי התוספות כי בכך רמז הפסוק למבאר במדרש (ב"ר א' א) שפיו 'שיראה' הקדוש ברוך הוא שבת ימים אמות העולם לעבד לחמה ולעשונה אלה, לכך 'התקין' עוד מאור גדול כצורתה, כדי שיכתישו זה את זה מלהיות אלה. ואכן, לאחר ששקרה ונתמסטה, שוב נתן מקום לטעות ולעבד לחמה.

הוסיפו והביאו בעלי התוספות כי יש שגרסו: "ראה והקטין צורת הלבנה". לגרסתם פסקה זו אינה מתייחסת לעצם בריאת הלבנה, אלא לדברי חכמים, שפיו שיראה ה' ששקרה הלבנה עמד והקטינה.

דעת זקנים מפעלי התוספות; הנהגות מהר"ן חיות הליו ס ב

בראשית ראשי תבות:

'בקול רם אברך שם יי תמיד' (תוספות השלם).

בראשית היום - בברכות השחר, כלנו מקפידים לברך את ברכות השחר בקול רם ולזכות את השומעים בעגית אמן.

לעיני כל ישראל בראשית

ברכות השחר בחרותא

צאי לך בעקבי הצאן

לסיום סדרת המאמרים על אודות השכמת הבקר בכלל, ומנהג אמירת ברכות השחר בחרותא בפרט, ראינו לנכון להביא לפני הקוראים חלק קטן מהעדות הנאמנות ששמענו מפי ספרים וסופרים על גדולי ישראל שהחזיקו במנהג זה במהלך הדורות. זאת למען ישמעו בני הדור האחרון ומהם ילמדו לעשות, וכפי שכבר ציין פוסק הדור, רבנו שמואל הלוי וואזנר זצ"ל, בכנסו שניצרך בשנותיה הראשונות של מהפכת 'בני אמונים':

מנהג ישראל קדום היה, שהיו אומרים כל ברכות השחר בצבור, גם סדר הברכות שלפני ברכת הנהגות לשכני בינה ואילך. והיו כל הקהל מברכים הברכות בצאתו, האחד מברך והאחר עונה אחריו אמן, ואחר כך היו מתחלפים: זה מברך ומשנהו עונה על ברכותיו. מנהג זה נשתנה בתקופות האחרונות, ועתה זכו 'בני אמונים' להחיות ולסיד מחדש מנהג קדום זה, בבחינת (שבת ק"א ע"ו) 'שכחום וחרזו ויסדום...'

הבית יוסף והאר"ק

אם באנו לתור אחר שרשי מנהג זה, נמצא כי הוא כבר הובא בשלחן ערוך (או"ח טו), וזה לשונו: "יש נוהגין שאחר שברך אחד ברכת השחר וענה אחריו אמן, חוזר אחד מהעונים אמן ומברך ועוניו אחריו אמן. וכסדר הזה עושין כל אותם שענו אמן תחלה, ואין לערער עליהם... ובברכי יוסף (או"ח ס"ח ט"ו) הוסיף וכתב החיד"א: "כידוע נתפשט המנהג בברכים ועירות גדולות דבריו מר".

מן הבולטים שהחזיקו במנהג זה היה רבנו האר"ק הקדוש, וכפי שהעיד תלמידו הגדול מהר"ח: "כפשיה איה אדם מברך ומסדר הברכות בבית הכנסת היה עונה אחריהם אמן, ואפילו אם היה באמצע הזמירות (פסיקא דזמרה) היה מפסיק לענות אחריהם אמן, אף אם היו המברכים רבים" (שער הפגות ברכות השחר, וראה ששני משו"ביו או"ח ו' ו' שפת: "אפילו היה מאה...").

הרבי בעל צית אהרן מקרלין אשר אף הוא נהג והורה פן לחסידיו, הוסיף בהתפעלות על הברכים: "אף על פי שהיה האר"ק קדוש כולו ברגע אחד ליחד כל העולמות, אפלו הכי לא השיגח על זמנו ולא היה מתעצל לשמע אפלו מאה פעמים הנהגות לשכני בינה' וכל הברכות" (בית אהרן דף ט).

הרבי ר' שמעלקא מניקלשבורג ותלמידיו

על הרבי ר' שמעלקא מניקלשבורג שידוע היה בחבתו המיוחדת ובאהבתו היתרה למצות עניית אמן ספר:

"החזוה מלבלין למד בצעירותו בשינאווא בשיבתו של הרבי ר' שמעלקא מניקלשבורג. הרבי ר' שמעלקא אהב מאד את תלמידו הצעיר בעל המה החרדי והשנון, קרובו אצלו בחבה יתרה, ובכל בקר החזוה אומר ברכות השחר בקול רם, והרבי ר' שמעלקא היה עונה אמן על כל ברכה וברכה. חבריו תלמידי השיבה היו מקנאים בו, והרבי ר' שמעלקא היה אומר להם: דעו לכם

שעל ברכותיו עונים אמן כל פמליא של מעלה" (מגדולי תורה והחסידות יט ע"מ טו). ואכן, עד ערב ימיו החזיק החזוה מלבלין בהנהגת קדש זו, כפי שהעידו כי מדי יום ביומו נוהג היה לקרא אליו ילד בשעת הבקר, כדי שיאמר לפניו את הברכות והוא יענה אחריו אמן (אבני זכרון ע"מ כז).

אף תלמידו של הרבי ר' שמעלקא שמלא את מקומו ברבנות העיר ניקלשבורג - רבי מרדכי בענט זצ"ל - הקפיד להגיע מקדם לבית מדרשו ולשמע מפל אחד ואחד מהמתפללים את ברכות השחר כדי לענות אמן אחריהם, ואחריו כן אמן הוא בעצמו הברכות על השחר בקול נעים ובכונה קדם שעמד השליח צבור בתפלה (עוללות מהר"ם בענט לבנו ר"ם ע"מ 16).

רבי מגדולי ישראל נהגו במנהג זה

היסוד ושרש העבודה (שער האשמרת פרק ז) פתב: "ברכות השחר... טוב לסדרם בבית הכנסת עם שאר התפלה, כדי שיענו אחרים אמן אחר ברכותיו, כי מה מאד גדולה מעלת הברכה פשעוניה אחרים אמן".

אף על רבי חיים פלאגי העידו: "מעולם לא קץ על השמעת קול התינוקות, אדרבה, היה קורא אותם בבקר בבקר לפניו כדי שיאמרו ברכות השחר, כדי לענות אחריהם ברוך הוא וברוך שמו ואמן" (צאה מפי"ם בתקנות אות ט).

רבי אליהו דוד רבינוביץ תאומים, האדר"ת, העיד על עצמו:

"מאד מאד הייתי נוהר בעניית אמן עוד מילדותי, ואני אוהב ורץ בטבע הוא לי למצוה זו, עד שכמעט נחבקה הוא לי שהרגלתי בכל יום לשמע ברכות השחר מכמה אנשים, וממני ילמדו כל הרואה אותי לעשות פן לחבב עניית אמן... אשר בתחלה היו מזלזלים בהם, ולא החשיבו את המצוה הזאת לכללם, ומי זוכר מה שהפליגו חז"ל בשבחה?! ובדרך כלל כזה יוכל כל אחד לקנות לו עולם הבא לקיים מצוות למאות, בכל יום בקול ובלי לאות" (נפש דוד אות כב).

אף המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין היה משכים בכל יום לבא להכיל השיבה שעה ארפה לפני תחלת תפלת שחרית, כל היה בחור קבוע שהיה אומר לפניו שם המצוה הזאת לכללם, ומי זוכר מה שהפליגו חז"ל בשבחה?! ובדרך כלל כזה יוכל כל אחד לקנות לו עולם הבא לקיים מצוות למאות, בכל יום בקול ובלי לאות" (נפש דוד אות כב).

וכך דרש בעל שפע חיים מצאנו בשעור חמט רש"י פרישת חקת-בלק תשל"ט:

"וכבר מלת אמורה זה כמה, בבקשה להחזיר עטרה לישנה ולהנהיג בבתי מדרשונו סדר התפלה עם הש"ץ. כפי שהיה נוהג מאז ומקדם, שבכל מינון שהתפלל, התחילו מן ברכות השחר. שיתלה הש"ץ אומר הברכות ואחר כך אומר כל אחד לעצמו, וירא שמים וישמע לשמע מעוד כמה אנשים כדי לענות אחריהם ב"ה וב"ש ואמן. ואצל זמני הקדוש [הדברי חיים] היה חק קבוע דבר יום ביומו שאחד לפעמים שנים מהילדים היה אומר לפניו את ברכות השחר, עם בניו הקדושים בקטנותם או אחד מנכדיו או ילד אחר" (שפע חיים תורה ומועדים חלק יט ע"מ שנו).

ר' יאסל בר-מזל

עמוסות הסחורה. ידעו הסוחרים רבי יאסל שראוהו מתחיל לטעם על דוכנו את סחורתו, אמרו לו ברחמים מעשים, כשפת שחוק על שפתותיהם:

"יאסל, יאסל, לשם מה לך לטרח לטעם את סחורתך; הריד כבר חלף עבר. טוב וסע לביתה, ומי יודע, אולי אם תתפלל היטב, בפעם הבאה יתמלא מלאך ותזלזלם להרוים ממסחרך..."

אלא שר' יאסל לא התביש כלל מפני הפלעגים עליו. תחת זאת הוא המשיך בלא אמו ודברים לסדר את סחורתו על גבי הדוכן, אחר נטל ספר תהלים בידו והמתין בבטחון לבאות.

כל הסוחרים שכבר הספיקו למכר את סחורתם, החלו לטל בין הדוכנים. מי כדי לרכש תחתיהן סחורות אחרות כדי למוכרן בעירו, ומי כדי לפוש קמעא טרם שבנו לביתו. וזאת ר' יאסל שיעדן עמד מאחורי דוכנו העמוס, ממתין לקונים שאולי יבואו. והם אכן באו...

פתאום, מפאתי השוק הגיחה במהירות מורכבה מפאתך, רתומה לסוסים אבירים. הרבב עצר בחריקה, ומבעד לדלת המרכבה יצא אציל פולני לבוש בהדרו והחל להסתובב בין הדוכנים הריקים בצעדים גאים.

"מה כבודו מחפשי? התענין אחד הסוחרים, והאציל השיב קצרות: "פשתן. אני זקוק באופן מדי לכמות גדולה של פשתן. סובבתי בכל האזור כדי להשיגו, ורק עתה שמעתי שפאן הוא נתן להשגה".

כיון שבכל השוק לא נמצא פשתן, מלבד בדוכנו של ר' יאסל, רבים עקבו עתה אחר מרכבתו של האציל שעשתה דרכה לעבר דוכנו. האציל אפלו לא נסה לעמד על הפוקח, הוא מהר לשלם טבין ותקילין בעבור הסחורה ופנה לדרכו.

נגד עמדו הסוחרים, המומים ומשתוממים אל מול המארע שהתרחש לנגד עיניהם. "יוסל בר מזל הוא", התפעלו איש באזני אחיו, ובינתיים כבר הספיק יוסל לפרק את דוכנו.

עתה נותרה משימה אחת בפניו של רבי יאסל: לרכש סחורה חדשה כדי למוכרה בריחן ולהתפרנס. אלא שהשוק כבר היה גירוי לחלוטין מפל סחורה. הסוחרים הביטו זה בפני זה והמתינו; האם גם הפעם יתרחש עמו נס?

אכן פן. גם הפעם הוכח כי 'הבוטח בה' חסד יסובבנו; לפתע נכנס למתחם השוק סוחר נכרי אשר אף לפני זמן מה מכר את סחורתו, רכש תחתיה סחורה אחרת ופנה לדרכו. כשדמעות על פניו תנה בפני הסוחרים את צרתו: בדרכו לשוב לביתו נשברו וגלגלי עגלתו. עתה אין בידו האפשרות להוביל את סחורתו באופן אחר, ומשכך מבקש הוא למכר את סחורתו בזול.

הסוחרים כלם שונו על ההזדמנות שנקרתה לפנייהם, אולם נאלצו להשיב פניו ריקם פיון ששם הכסף מכיסייהם. רק ר' יוסל כול היה לרכש את הסחורה, והוא אכן עשה זאת. הסחורה נמכרה לו בחצי המחיר, והוא מהר להסיעה על עגלתו ולשוב לעירו שם טוב לב.

מיום זה ואילך נבע שמו בקרב הסוחרים: "יוסל בר מזל". אשרי הגבר אשר שם בה מבטחו.

יד מאור ושמש ע"מ שמג